

Помста Оскола

Геннадій Кофанов

Апокриф

И придоста къ горамъ киевськимъ, и увидѣ Олгъ, яко Осколдъ и Диръ княжита... И убиша Аскольда и Дира... И сѣде Олегъ, княжа в Киевѣ, и рече Олегъ: "Се буди мати городом русскимъ".

...

И приѣха на мѣсто, идеже бяху лежаще кости его голы и лобъ голъ... И вѣступи ногою на лобъ, и выникнучи змѣя и уклюну и в ногу...

"Повѣсть временныхъ лѣтъ".

В один із днів осіннього місяця вресня, який видався в тому році – 6420-ому від створення світу – по-літньому спекотним, князь київський Олег повернувся з полювання до Києва разом із вірним Свенелдом і молодим Містишею. Зійшовши зі свого сірого в яблуках жеребця на кличку Кмет і, передавши коня кульгавому Олександеру, старійшині конюхів, князь раптом згадав руду, як білка, кобилу Мись, на якій їздив ще до походу на греків. І спитав Олександера:

- А як там моя кобилка поживає, моя Мись?
- Здохла твоя Мись, княже, – зітхнув конюх.
- Здохла?!
- Ще п'ять років тому, коли ти був у Візантії.
- Що ж ти дотепер не говорив?!
- А ти ж і не запитував.
- Здохла, – повторив Олег і раптом розреготався.

Містиша Свенелдич, син воеводи, отрок рослий і вайлуватий, увесь у батька, здивовано витріщив очі: дивно, князя розвеселила смерть улюбленого коня!

– Я ж ще за чотири роки до походу на Константинополь запитав Доку: від чого я вму, – став пояснювати свою несподівану реакцію Олег, – і Дока провістив, що я прийму смерть, мовляв, від неї, від Мисі. Ну, я подумав: а дійсно, кобила гаряча, з норовом. От вона мене скине, і я зверну собі шию. Або брикне копитом у скроню... Я й наказав от йому, Олександеру, щоб конюхи пасли її подалі від Києва, а сам з тих пір більш до неї не підходив і навіть не бачив. І от тепер – Мись дохла, а я – от він – живий! Посоромив кудесника: уник його пророцтва, ха-ха-ха...

Воевода київський Свенелд, борода якого – лисячого кольору – по краях уже ледь засріблилася сивиною, теж посміхнувся, потираючи товстим грубим пальцем шрам на обличчі: виходить, все-таки можна уникнути навіть тих неприємностей, які напропорочив кудесник Дока!

- Її кістяк лежить у Кирпичівом яру, – додав Олександер і повів Кмета до стайні,

волочачи ліву ногу й загібаючи носком пил...

Після цього став докучати князеві київському Олегу внутрішній голос: їдь та їдь, мовляв, до останків Мисі. Та що я, кінських костей не бачив, чи що, теж мені дивовижа, ще час витрачати на дохлятину, відмахувався від внутрішнього голосу владар Києва. А внутрішній голос своє нудить: поїдь у Кирпичів яр, поїдь у Кирпичів яр... Та з'їжджу, насправді, чого вже там, Кирпичів яр не так вже й далеко. А зворотною дорогою зроблю невеликий гак: навідаюсь до старого бортника Гуда, поласую гречаним медом у стільнику... Наказав осідлати Кмета й, не повідомивши нікому мету поїздки, поскакав з Києва до Кирпичів яру, названому так на честь Кирпича – слов'янського божества – намісника мохів і трав...

Хоча й сонце з безхмарного неба сіяло яскраво, життєрадісно; і метелики, бабки й пташки пурхали весело; і дерева, кущі й трави радували очі життєстверджуючою зеленню; одним словом, хоча природа була джерелом оптимізму і радості буття, на душі в Олега по виїзді зі стольного града чомусь зробилося тривожно й хмуро. Але вроджена впертість і наполегливість утримали його від того, щоб, відмовившись від наміченого під впливом смутного настрою, повернути назад. Вирішено – у Кирпичів яр, значить – у Кирпичів яр; і плювати на настрій...

А на півшляху нахлинув на нього раптом, ні з того ні із сього, спогад про перші хвилини його перебування в Києві. Про діяння тридцятирічної давнини. Заметалися перед внутрішнім взором, як живі, образи тих переломних митей... І, поринувши у спомин, князь спрямовував жеребця до наміченої мети майже машинально...

Тоді, тридцять років тому, весняний місяць травень видався в Країні Полян політньому спекотним. Яскраве світило із гладі блакитного верхнього океану щедро гріло земну твердінь. Грунт, просочений рясно поталою водою (зима була дуже сніжною), вистрілила пишною зеленню. Усюди пурхали метелики й пташки. Серця й очі раділи веселому буйству природи.

От в один із тих славних травневих днів і прибув до Києва – столиці русів-полян – вісник із Новгороду – столиці Країни Словен. Кошлатобровий такий мужичок зі слизькими вічками. Прибув, припливши в човні Дніпром, і повідомив київським правителям, що, мовляв, сюди, у Київ, із дружнім візитом, пропозицією про співробітництво й багатими дарунками, прямує Дніпром же на лодіях новгородська делегація на чолі з молодим новгородським конунгом. І прибуде якщо не завтра, то післязавтра...

І дійсно, через день із півночі наблизилася до Києва ціла флотилія...

На берег Дніпра, що виблискував під сонцем як розгонистий розсип алмазів, зустрічати новгородських гостей спустилися обидва правителі київські. Один – дещо дебелий, ставний плішивий Оскол, другий – худий, в'юнкий, смаглявий кучерявий брюнет Дір (шостий десяток, а ні сивого волосся, ані лисини). А з ними – численні родичі: жони, діти, онуки, брати, сестри, племінники... Настасія, внучата племінниця Діра, руде веснянкувате дівчисько семи років, навіть прихопила із собою на зустріч північних гостей улюблене домашнє звірятко, мавпочку Матоху, подарунок заморських

мандрівників, що припливали до Києва позаторік, але не з півночі, як ці, а з півдня.

Праворуч від багатолюдних князівських сімейств рівними рядами вишукувалася князівська дружина у святковому облаченні, а віддалік на схилі безформною масою з'юрмилися простолюдиці – цікаві роззяви.

Князь Оскол, із краплями поту на безволосому черепі, з-під долоні (світило сліпить очі) спостерігає наближення суден, що ворухать веслами, наче комахи-водомерки ніжками. Борти лодій зовні прикрашають бойові щити, схожі на великі розплющені коренеплоди. Оглядається на родичів і мимоволі сміється – дуже вже комічні скомороські кривляння мартишки на шкіряному повідці.

З лодії, що приплила на чолі флоту, на брусований причал перекидається збитий із соснових дощок трап. По ньому хвацько збігає на київський берег молодий варяг, невисокий кремезний прищавий блондин, двадцятичотирилітній ясноокий швед. За ним вервечкою сходить інтернаціональний загін новгородських кметів – добірних витязів, новгородська гвардія. Молодий варяг із гордою поставою й владним поглядом – це і є конунг Халгі, що очолив Новгород три роки тому, після смерті конунга Рьорика. Бідний Рьорик...

Відзначивши, що всі його кмети вже на березі, Халгі рішуче прямує до виступаючих назустріч Оскола й Діра, князів київських, побратимів-співправителів. За владарем новгородським, як тінь, слідує молодий богатир Свенелд, огрядний рудий гігант зі шрамом на лиці – від перенісся до вилиці; уже призначений на посаду воєводи, хоча йому від роду тільки неповні двадцять років. Втім, сам Халгі був навіть трохи молодше, коли конунг Рьорик зробив його новгородським же воєводою. Цілеспрямовані активні люди без комплексів і сантиментів напрочуд швидко роблять кар'єру.

Сумно кричить на дубі птах. Несподівана хмаринка, непомітно з'явившись на чистому небі, прикриває сонце, накидаючи на Київ легкі сутінки. Зривається вітер, навдивовижу прохолодний серед такої спеки; по Дніпрові ворухаються хвилі; шумить дуб.

Вони зупинилися обличчям до обличчя – молодий, жвавий, рішучий, рвучкий кошлатий Халгі й досвідчений, неквапливий облісений п'ятдесятисьомірічний Оскол, що багато бачив, багато пережив, й багато міркував. Ясноокий швед дивиться на князя київського гордовито й холодно, начебто не гість, а суворий володар. Це трохи жолобить Оскола, але він тепло й м'яко, як і належить гостинному християнинові, виголошує:

– Вітаємо тебе, дорогий гостю, у місті Кия!

Душа князя ще не усвідомила, що сталося, а його простромене металом тіло вже повалилося на коліна. "Дорогий гість", висмикнувши з жертви закривавленого клинка, дивиться на поверженого із глузуванням і презирством, смакуючи його агонію.

Оскол прийняв хрещення й став християнином ще двадцять два роки тому, відразу після походу на Константинополь. І деякі земляки послідували його прикладу, але Дір, вірний побратим, волів молитися колишнім богам, що, втім, не заважало їхній дружбі. Однак Оскол не примушував киян хреститися (як це зробить один з його правнуків,

Володимер), уважаючи вибір віри справою добровільною. Але зараз, в останню мить свого життя, він раптом звернувся не до християнського Ісуса, що вчив вибачати ворогів і підставляти під удар шоку, а до слов'янського Сварога, творця Всесвіту, прадавнього заступника Русі. Вгасаючи, Оскол зрозумів, що його вбили, і, харкнувши кров'ю, хрипить:

- Великий Свароже, дай мені...

Халгі не дає йому домовити: наносить заточеним металом другий удар, остаточний.

Свенелд між тим не гаяв часу і блискавично зрубав бойовою сокирою князя Діра, як дроворуб деревце.

У ту же мить дружинники київські, обурені підступництвом прибульців-душогубів, висмикнули з піхов зброю. Але скористатися нею не встигнули – у їхні тіла зі свистом устромилися летучі гостроносі пруті: у ладіях піднялися сховані до того лучники.

Кмети конунга Халгі з агресивними лементами кинулися рубати й колоти родичів убитих правителів Києва: чоловіків, жінок, дітей, немовлят. Під корінь обоє князівські роди, щоб уже ніхто з тутешніх не зміг ніколи претендувати на київський престол! Сам Халгі наздоганяє верескливе дівча, хапає за руду кіску... Блиснув метал...

Простолюдці, шоковані загибеллю князів, їхньої рідні й дружини князівської, кидаються врозсип і забиваються у свої хатини, молячись, хто Сварогу, хто Ісусу... Даремно вони бояться: конунг Халгі прийшов убити тільки князів з їхніми родичами й захисниками, щоб набути влади над Києвом. Він геть не збирається винищувати київський народ, він збирається ним володарювати.

Прибульці з півночі ще добивають поранених, а їхній ватажок, заляпаний червоною рідиною, сідає на землю під неосяжним дубом, зриває пучок трави й витирає ним забруднене червоним, із прилиплими рудими волосиками, лезо меча.

Хмаринка зникла, вітер стих, знову сонячно й спекотно.

Тепер Київ мій, самовдоволено міркує Халгі. Птах, спурхнувши з гілки, впустив на нового владаря Країни Полян густу чорно-білу краплю. Швед лається рідною мовою й витирає із плеча слід, розмазуючи заодно чужу кров.

Добре-от як: тепло, сонечко тут щедре, не те що в нас на півночі; погода, кажуть, переважно ясна, а на батьківщині майже постійна хмарність і сльота; природа отут пишна, яскрава. Дніпро хлюпає, дуб шелестить, пташки щебечуть... Благодать!..

Дуб прадавній, зморшкуватий, неосяжний. Йому, напевно, більше п'ятисот років, а то й уся тисяча. Може, він тут ріс ще в ті давні часи, коли Київ називався Данпрштадиром і був столицею королівства остроготів. Може, от під цим самим дубом, думає Халгі, проводячи долонею по рельєфній корі, більш п'яти сторіч тому старого Германаріха, конунга остроготського, проштрикнули мечами Аммірус та Сарус, брати жінки Сунільди, як віщають старовинні саги.

- Що із трупами робити? – Свенелд, присівши навпочіпки на границі суши й води, зачерпує долонями із Дніпра й змиває з рук і обличчя червоні бризки.

- Князів, мабуть, можна закопати тут, у місті, а решту, щоб не возитися, просто виволокти за місто подалі, розкидати по лісах і лугах. Нехай ворони бенкетують, орли,

вовки, леви й інші тварини. А тут кров треба засипати піском, а то неприємно...

До речі, леви... Живучи в Новгороді, а тим паче на рідній шведській землі, на левів не пополюєш – немає їх там, на півночі. Зате тут... Полювання на левів – знатна розвага, гідна великого конунга. От ще одна перевага життя в Києві. Так думає Халгі, спостерігаючи, як залишені в живих кияни, яких витягли з хатин і підганяють його воїни, волочать забитих, залишаючи на ґрунті рубінові смуги. Конунг шулиться: баби верескливо голосять над небіжчиками й від цього виття в нього мороз по шкірі. Але така традиція, не забороняти ж. Тремтячий підліток скоса зиркає на суворих прибульців, що підштовхують його до трупики в рубіновій калюжі. Злякано спурхнув строкатий метелик із рудої кіски.

Отже, тепер він, конунг Халгі – владар Києва. Голосно, щоб чули й соратники й тубільці, вирікає:

– Київ буде матір'ю міст руцських!

Сказав і сам здивувався: мав на увазі – міст шведських, а брякнув: "міст руцських"! Ну, тобто руци – це ж і є шведи: фіни називають шведів руцями. Але чому він, швед, говорячи по-слов'янськи, ужив раптом фінське слово? Мабуть, живучи в Новгороді серед фінів так слов'ян, він уже почав потроху забувати рідну шведську мову, але слова тубільців ще плутає. От уже ці тубільці. Безглузді слов'яни навіть ім'я його – Халгі, що значить Віщий – перекручують на свій лад і говорять то "Олгі", то взагалі якийсь "Олег"... Ну та добре, сказав і сказав. Усі його різноплеменні соратники – і шведи, і слов'яни, і фіни – зрозуміли ж, що він мав на увазі. Зате як славно сказано! Яке визначне формулювання! Ці слова будуть передаватися з вуст у уста, думає Халгі, і ввійдуть в історію!

Бразивши соратників історичною фразою, конунг прямує оглядати князівські хороми на пагорбах, де йому тепер належить жити. Раптом біля нього виник кошлатобровий мужичок зі слизькими вічками; дрібоче поруч, забігає вперед, заглядає в очі й запобігливо белькоче щось: "... як і було задумано... повірили, нічого не запідозрили... ніякої оборони, ніякого опору... легко, як овець... а якби не я..."

– Одержиш обіцяне, не хвилюйся, – кидає Халгі, гидливо відстороняючи прошака сильною рукою.

І раптом його суворе лице розпливається в посмішці: конунг побачив смішне звірятко, схоже на хвостатого чоловічка. Мавпочка забавно метушиться, намагаючись утекти від прибульців, але її не пускає повідок, що заплутався в прутах куща. Халгі, звільнивши шкіряний шнур, що намотався на гілки, підтаскує звірка, хапає й, регочучи від комічних гримас мартишки, продовжує сходження на пагорб київський...

Так, перший день у Києві...

А потім не все так складеться, як планувалося.

Халгі планував стати засновником нової монархічної династії; розраховував, що Київською Руссю сотні років будуть керувати його нащадки. Але ні: жодних нащадків у нього не буде. Він кілька разів буде одружений, матиме й багато позашлюбних зв'язків, але жодна з жінок не народить йому дитину. Він спочатку думатиме, що проблема в

жінках, але коли кинуті ним стануть родити від інших чоловіків, зрозуміє – проблема в ньому самому. Звертатиметься до знахарів-кудесників, але вони не допоможуть...

Він планував зробити Київ шведським містом, навіть "матір'ю міст шведських", але замість цього під впливом тубільців-слов'ян і він, і його земляки, самі тут, так би мовити, ослов'яняться. Стануть говорити переважно по-слов'янськи. Переймуть слов'янські звичаї. Стануть молитися не скандинавському Одину, а слов'янському Сварогу (втім, залишаючись так званим язичником, Халгі не пригноблюватиме нечисленних київських іудеїв і християн, навіть запозичить в останніх і поширить серед язичників християнське літочислення, згідно з яким захоплення ним Києва трапилося в році 6390-ому від створення світу). Навіть свої скандинавські імена стануть виголошувати на слов'янський манер: не Інгвар, а Ігор, не Халга, а Ольга, не Рьорик, а Рюрик, не Валдемар, а Володимир... Сам він, конунг Халгі, стане офіційно називатися князем Олегом.

Він із завзяттям облаштовуватиме державу Київську. Скорить сусідні слов'янські племена: радимичів, сіверян, деревлян... змусить їх платити Києву данину. Він обкладе даниною навіть ті фінські й слов'янські племена, що допомогли йому підкорити Київську країну – кривичів, мерю, словен... і навіть самий Новгород! Буде воювати з уличами, з тиверцями... Коли іудеї-козари, яким до того платили данину сіверяни й радимичі, обуряться, що Київ перехопив у них цей ласий шматок, Олег піде війною й на козар, розорить їхні поселення аж до Каспію... Він захопить навіть Константинополь, або, як говорили на Русі, Цезарград (скорочено Царград); і на знак перемоги власноручно приб'є до головної брами візантійської столиці бойовий особистий щит; накладе на греків велику контрибуцію й підпише з Візантією дуже вигідні для Києва договори. Ця перемога буде для нього принциповою – так він покаже навколишнім, але в першу чергу самому собі, що він більш гідний правитель Києва, ніж його попередники: князям Осколу й Діру не вдалося завоювати Константинополь, хоч вони й зруйнували його околиці. Про похід Діра з Осолом на Візантію Олег довідається від київських стариганів; сам-от він тоді був ще карапузом на маленькому хуторі в рідній Швеції.

От так, у справах, турботах, походах, боях, минуть тридцять років з того дня, коли він, конунг Халгі або князь Олег, убив князя Оскола.

Жеребець Кмет заіржав і вилучив князя Олега із замисленості; владар Русі виринув зі спогадів про давно минуле у сучасну реальність.

Незважаючи на замисленість, Олег не збився з належного шляху: перед ним розстелявся розгонистий Кирпичів яр, що заріс травною, мохами й папоротями. Східний схил настільки пологий, що можна спуститися, не залишаючи кульбаки, на коні.

Так, минуло тридцять років, думав Олег, з'їжджаючи в яр, і тепер я сам досяг такого ж віку, якого був убитий мною Оскол – п'ятдесят чотири роки.

Кінський кістяк виділявся на яскраво-зеленому поки ще килимі трави, як білосніжний грецький мармур, здалеку кидаючись в очі.

Під'їхав. Зупинився. Строкатий метелик спурхнув із кістяного чола.

- От це Мись, - сказав Олег Кметові.

Жеребець поставився до останків попередниці байдуже. Підняв хвіст, вивергнув з-під нього гній.

Ну, що... Ну, подивився... Ну, кістки, ну, череп, чи варто було через це аж сюди волочитися, сумовито посміхнувся Олег. Гаразд, поїду назад.

Але тут Кмет раптово затявся, чого з ним раніше ніколи не бувало. Ігноруючи понукання наїзника, він тупцював біля кістяка, наче прив'язаний. Оце ще новина! Олег цінував цього жеребця зокрема й через виняткову слухняність, а тут раптом... Здивований незвичайною поведінкою коня князь розгублено зирнув знову на останки кобили, і йому нестерпно захотілося копнути чоботом цей білосніжний череп.

Князь не звик відмовляти собі в бажаннях. Зійшов з Кмета, що став непокірливим, зробив чотири кроки й схилився над костями.

Це від тебе я повинен був прийняти смерть? Ха-ха-ха! Від тебе, дохлятина? Ха-ха-ха!

Олег реготав і несамовито топтав чоботом мертву кінську голову. Жеребець Кмет, здригаючись шкірою, здивовано й злякано косився на цю нетипову для його поважного й гордого вершника істерику...

Раптом Олег здригнувся й скам'янів: дохла Мись дивилася на нього живим оком - чорним, блискучим, рухливим!

Сумно крикнув, спурхнувши з осики на схилі, птах. Несподівана хмаринка прикрила сонце, накинувши на Кирпичів яр легкі сутінки. Зірвавсь вітер, несподівано прохолодний серед такої спеки. Травою пішли хвилі, затріпотіла осика.

Олег, похолоділий з жаху, втупився в живе око неживої кобили, не в силах поворухнутися. Але ні, це не око, це в порожню очницю черепа визирнула чорна голівка гадюки. Зрозумів. Але було пізно - встигнув лише охнути, коли впилася в стегно товста луската стріла.

І здійснилося пророцтво кудесника Доки: прийняв князь смерть від кобили своєї.

Так, умер князь київський Олег, він же конунг Халгі. Умер від отрути гадюки із черепа коня. Умер, так і не довідавшись, що тоді, тридцять років тому, він і соратники знищили не всіх родичів правителів київських. Один-от родич залишився серед живих: п'ятирічний Ігор, молодший син Оскола від третьої дружини. Він вижив, тому що не було його в той фатальний день у Києві - захворілого синочка віддав батько на лікування кудесникові-зілійщику Троїлу, що жив не в місті, а в лісі, а той, вилікувавши, влаштував сироту в бездітну сім'ю. Умер Олег, не залишивши спадкоємців і не підозрюючи, що після його смерті на київський престол сяде цей самий Ігор, як законний спадкоємець Оскола. Бо підтримають Ігора кудесники, котрі тридцять років зберігали таємницю його походження, і бояри із дружиною покійного Олега, не маючи альтернативи й не бажаючи конфліктувати із кудесниками, визнають Осколова сина своїм новим володарем. Умер Олег, не знаючи, що через пару сторіч київський літописець, з політичних міркувань (щоб послабити вплив Константинополя на Київ), складе небилицю, начебто цей Ігор був шведом, сином конунга Рьорика Новгородського, і що в Київ його ще дитиною привіз із Новгорода, мовляв, сам Олег.

Ох, багато чого спотворять літописці, то на догоду політичній кон'юктурі, то просто збурені фантазіями. І від цієї небилиці стануть нащадків Оскола кликати не Осколовичами, а Рюриковичами. Умер Олег, не припускаючи, що після його смерті вірний Свенелд буде жити ще довго, дуже довго, доживе аж до ста чотирнадцяти років, будучи до останніх днів бадьорим, активним (що значить богатирське здоров'я!), дуже впливовим боярином, главою великого й багатого клану. І, залишаючись воєводою, буде так само вірно служити й князеві Ігореві, і його вдові – княгині Ользі, і їхньому синові – князеві Святославу, і навіть одному з онуків – князеві Ярополку...

Так, умер князь Олег від укусу гадюки. Умер напрочуд швидко – агонія тривала всього кілька митей. Тому що отрута цієї гадюки була набагато токсичнішою за отруту звичайних гадюк. Від нанесення гадом укусу до зупинки серця прошмигнув рівно такий же малесенький відрізок часу, який був між миттю, коли конунг Халгі простромив мечем груди князя Оскола, і миттю, коли він завдав смертельного другого удару. І біль від отрути незвичайної гадюки була такою же сильною, як біль простромленого мечем Оскола...

Строкатий метелик перепурхнув зі смарагдової папороті на воскового кольору пасмо волосся нерухливого Олега, що втупився застиглими очима в яскраве світило на знову безхмарному небі. Гадюка неспішно виповзла з кінського черепа, вугільним струмком перетекла на груди ще теплого трупа й згорнулася кільцем.

І подумала змія, мовляв, дякую тобі, великий Свароже, за те, що ти дав мені, нарешті, можливість помститися! У відповідь пролунав голос, що походив начебто від самої природи – від землі, трави, каменів, дерев... (А може, це гадюці тільки так видалося, а в дійсності голос звучав лише в її голівці?) "Не варто дякувати, Осколе, – сказав зміюці цей нелюдський голос, – тому що прохання твоє було слухним..."

Так і знайшов їх у Кирпичівому яру отрок Воротислав (один з тих, кого послав воєвода Свенелд на пошуки зниклого князя) – Олега Київського, котрий розметався серед кінських костей, і чорного гада повзучого на його бездиханних грудях. Дохлого гада.

Серпень 2004 р.